

BOHDAN SZYMAŃSKI

Gleboznawstwo leśne w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)

Forest Soil Science in Poland from 1918 to 1939

Badania gleboznawczo-leśne prowadzone były w Polsce w okresie międzywojennym w kilku ośrodkach. Najważniejszym z nich był Zakład Gleboznawstwa i Rolnictwa na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego, kierowany przez prof. dr. Feliksa Terlikowskiego. Gleboznawstwo leśne było jednym z czterech kierunków badań naukowych Zakładu, a pracowali w tej dziedzinie m.in. leśnicy: Lucjan Królikowski i Tadeusz Włoczewski. Wykonali oni też w Zakładzie swe prace doktorskie¹; T. Włoczewski w 1926 r. (56), L. Królikowski w 1935 r. (16). Na podstawie pracy (57) wykonanej w Zakładzie T. Włoczewski habilitował się także (w 1930 r.) w zakresie nauki o siedlisku drzewostanu. W dziedzinie gleboznawstwa habilitował się w Poznaniu (w 1936 r.) również leśnik — Jan Tomaszewski (52), pracujący w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW) w Puławach.

W innych leśnych ośrodkach badawczych gleboznawstwem leśnym zajmowano się w placówkach poświęconych hodowli lasu.

W Zakładzie Hodowli Lasu na Wydziale Leśnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie podejmowali tę tematykę: Jan Hausbrandt — późniejszy dyrektor Instytutu Badawczego Lasów Państwowych (IBLP) i Edward Chodzicki, który na podstawie pracy z tego zakresu (4) uzyskał w 1932 r. stopień doktora, a w 1933 r. habilitował się jako docent hodowli lasu (3). W Zakładzie Gleboznawstwa na Wydziale Ogrodniczym SGGW pracował m.in. inż. leśnik Hjalmar Uggla.

W Katedrze Hodowli Lasu na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej gleboznawstwem leśnym zajmował się głównie Kazimierz Kuźniar, który z tej dziedziny wykonał w 1935 r. pracę doktorską (24), a w jakimś zakresie także kierownik Katedry — prof. dr Kazimierz Suchecki.

¹ Dokładniejsze dane o nadanych w tym okresie stopniach i tytułach naukowych zawiera specjalne opracowanie (47).

W Oddziale Hodowli Lasu Instytutu Badawczego Lasów Państwowych, którym od 1932 r. kierował doc. dr Tadeusz Włoczewski wśród badań z zakresu przyrodniczych podstaw hodowli lasu zajmowano się również gleboznawstwem. Badania te prowadzili, wymienieni już przy omawianiu ośrodka poznańskiego, L. Królikowski i T. Włoczewski, przy pomocy młodszych pracowników, zbierających materiały, lecz nie publikujących jeszcze samodzielnie wyników badań. Tak np. wiele materiałów do mapy gleb Białowieskiego Parku Narodowego zebrali inż. leśnicy Edward Sękowski i Lucjan Stańczyk.

Na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie istniał Zakład Leśnictwa, którym od 1937 r. kierował prof. dr E. Chodzicki. Szczególną uwagę poświęcał on badaniom edaficzno-siedliskowym, w tym również gleboznawczym. Także niektóre prace kierownika Zakładu Gleboznawstwa na tymże Wydziale — prof. Walerego Łozińskiego dotyczyły gleboznawstwa leśnego.

Pojedyncze prace z dziedziny gleboznawstwa leśnego powstawały też i w innych placówkach naukowych.

Na podstawie wybranej grupy publikacji² można wyróżnić kilka działów gleboznawstwa, którymi się zajmowano.

W kilku opracowaniach omawiano gleby leśne różnych terenów. Zajmowali się tym: Feliks Terlikowski (49), Zygmunt Golonka (12), Walery Swederski (43), a także Walerian Łoziński (26, 27). W pewnym stopniu wiąże się z tym zagadnienie map gleboznawczych i ich znaczenie w gospodarstwie leśnym. Było to przedmiotem referatu Lucjana Królikowskiego (z Oddziału Hodowli Lasu IBLP w Warszawie) na XV Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie w 1937 r., który publikowany jest jedynie w krótkim streszczeniu (18). Zagadnienie trwałości gleb leśnych było przedmiotem studiów i rozważań (poprzedzonych innymi obszernymi pracami) Edwarda Chodzickiego (7).

Z zakresu badania własności gleb zajmowano się odczynem gleb leśnych i jego zmianami: w cyklu rocznym, w różnych stadiach rozwojowych gospodarstwa zrębowego (zręby stare i nowe, uprawy, młodniki, drzewostany itp.) i w zależności od zespołów roślinnych. Pracowali nad tym: T. Włoczewski (56, 58), związany w tym czasie z ośrodkiem w Poznaniu, J. Hausbrandt (15) — wówczas nadleśniczy lasów doświadczalnych SGGW w Rogowie, a w zakresie zależności między zespołami roślinnymi (w tym leśnymi) a kwasowością gleb — pracownicy niektórych zakładów rolniczych i botanicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego (39, 59, 60). Można dodać, że w polskim czasopiśmie leśnym znalazła się też praca autorów czeskich, przedstawiająca wyniki badań instytutu biochemicznego państwowej leśnej stacji doświadczalnej w Pradze nad niektórymi fizycznymi własnościami gleb leśnych i ich wpływem na kwasowość gleby (28).

² Niniejsza praca jest zmodyfikowanym fragmentem większego opracowania, którego celem było ustalenie kierunków badań naukowych w dziedzinie leśnictwa w Polsce w okresie międzywojennym. Kierunki te ustalono na podstawie analizy ok. 1600 publikacji naukowych zawartych w wydawnictwach zwartych, działach zbiorowych oraz czasopismach i wydawnictwach ciągłych. Przyjęto podział nauk leśnych na 13 działach i ok. 80 poddziałów niższego rzędu. Gleboznawstwo leśne jest jednym z poddziałów działu przyrodniczych podstaw leśnictwa (45, 46). Zgodnie z przyjętymi kryteriami oceny naukowego charakteru publikacji nie uwzględniono wszystkich opracowań dotyczących gleboznawstwa leśnego, pominięto np. omówienia obcych badań (m.in. autorstwa T. Włoczewskiego).

Wpływ buka w lesie mieszanym na glebę, wszechstronnie zanalizował Edward Chodzicki z SGGW w Warszawie w obszernej pracy (4), której podtytuł: "Próba zastosowania badań gleboznawczych do przyczynowego wyjaśnienia zagadnień hodowlano-leśnych" dobrze charakteryzuje jej cel. Materiały do tej pracy zbierane były w czasie studiów zagranicznych autora w Niemczech i stanowiła ona rozprawę doktorską E. Chodzickiego. Zagadnieniem wpływu zespołów roślin (w tym zespołu leśnego — kosodrzewiny) na skład materii organicznej gleby, zajmował się też Tadeusz Wąsowicz (54) z jednego z zakładów rolniczych Uniw. Jagiellońskiego w Krakowie. Obie te prace dotyczą także biologii gleby.

Kilka opracowań łączy zagadnienia gleboznawcze i hodowlano-leśne i wyjaśnia niektóre wzajemne zależności między glebami, a odnowieniami i wzrostem drzewostanów. Należą tu prace: E. Chodzickiego (5), będąca wynikiem obserwacji podczas wycieczki naukowej do lasów Jugosławii i Mariana Sokołowskiego — dotycząca warunków na Węgrzech (38), Alfonsa Froehle o znaczeniu ściółki leśnej dla drzewostanów i gleby (11), Edmunda Buczkowskiego (2) i K. Sucheckiego (40,41) o znaczeniu runa i składu mechanicznego gleby na jej bonitację i wartość siedliskową, Władysława Płońskiego (31), charakteryzująca warunki glebowe gruntów porolnych i dwie prace K. Kuźniara (24, 25), będące wynikiem badań gleboznawczych w Puszczy Sandomierskiej. W jednej z tych prac (24)³, która była rozprawą doktorską, autor analizuje wpływ mechanicznego składu gleby, poziomu wody wglębnej (gruntowej) i zawartości próchnicy na wzrost drzewostanów. W drugim opracowaniu, znanym jedynie jako streszczenie referatu wygłoszonego w 1937 r. we Lwowie, przedstawiono wpływ poziomu wody wglębnej na tworzenie się warstwy próchnicznej. Z omówionej ostatnio grupy prac 5 pochodziło z ośrodka lwowskiego, w tym 4 z Zakładu Hodowli Lasu. Wydaje się, że największe znaczenie mają tu prace K. Kuźniara, następnie opracowania E. Chodzickiego, K. Sucheckiego i W. Płońskiego i wreszcie pozostałe 2 referaty (A. Froehlego i E. Buczkowskiego).

Nieliczne publikacje dotyczyły innych zagadnień gleboznawstwa. Można wymienić np. omówienie torfowisk poleskich (w tym leśnych) pod względem stosunków wodnych oraz składu masy torfowej, opracowane przez J. Tomaszewskiego (51). Należy wspomnieć, że leśnicy specjalizujący się w zakresie gleboznawstwa jak: L. Królikowski, J. Tomaszewski czy T. Włoczewski, brali udział w opracowaniu lub wykonywali samodzielnie wiele badań, tematycznie nie związanych z leśnictwem. Przykładowo można tu wymienić niektóre publikacje T. Włoczewskiego (50, 55) lub pracę doktorską J. Tomaszewskiego (53) przedstawioną (w 1927 r.) na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej. Zresztą działalność J. Tomaszewskiego w zasadzie nie była związana z leśnictwem.

Z prac gleboznawczych można wyodrębnić kilka, dotyczących wyraźnie biologii gleby (oprócz wymienionych już, a zajmujących się tym zagadnieniem tylko częściowo).

Oznaczaniem stopnia rozkładu ściółek leśnych oraz stosunkiem węgla do azotu w ściółkach i próchnicach gleb leśnych zajmował się L. Królikowski, początkowo w Zakładzie Gleboznawstwa Uniwersytetu Poznańskiego, a następnie w Oddziale Hodowli Lasu IBLP w Warszawie (16, 17). Było to przedmiotem jego rozprawy doktorskiej (16) przedstawionej

³ Wywołała ona polemiczny artykuł Ernesta Wojtyłki ("Sylwan" Ser. B,R. 54: 1936 nr 5), a następnie odpowiedź autora ("Sylwan" Ser. B,R. 55: 1937 nr 5), które jednak odnoszą się w większości do zagadnień przyrostowych.

na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. Zagadnienia tego dotyczy częściowo praca W. Swederskiego (44), który wśród 13 badanych typów florystycznych połonin, opisał też gleby terenów porośniętych kosówką i olszą — *Alnus viridis*.

Badania mikrobiologiczne nad zależnością składu gatunkowego i typu drzewostanu oraz stanu gleby prowadził E. Chodzicki (3,6). Obszerna monografia tego zagadnienia (3) była jego rozprawą habilitacyjną, przedstawioną na Wydziale Leśnym SGGW.

Bardziej botaniczny charakter miała praca Heleny Krzemieniewskiej (z Zakładu Biologiczno-Botanicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie), w której przedstawia ona mikobakterie i śluzowce znalezione w borze sosnowym (19) oraz 2 publikacje Tadeusza Dominika (8,9) (z Zakładu Botaniki Ogólnej Uniwersytetu Poznańskiego), którymi zapoczątkował on swe badania nad mikoryzami. Jedną z cytowanych prac T. Dominika była jego rozprawa doktorska (8) przedstawioną na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Poznańskiego.

Ścisły związek z gleboznawstwem mają również prace dotyczące gospodarki wodnej w lesie.

Na ogół uważa się, że badania hydrologiczno-leśne w Polsce ukształtowały się dopiero w ostatnich latach. Jednak już w okresie międzywojennym wykonywano pewne prace, dotyczące tego zagadnienia. Część z nich miała charakter przypadkowy lub związany z innymi badaniami (np. przyrostowymi), można jednak odnotować, że w początku lat trzydziestych, w związku z zakrojonymi na szeroką skalę pracami nad melioracją Polesia, zainteresowano się wpływem osuszania na lasy, a zwłaszcza na przyrost drzewostanów. W sprawozdaniu Biura Melioracji Polesia za lata 1931–1932 podano (32), że nawiązano kontakt z ówczesnym Zakładem Doświadczalnym Lasów Państwowych w sprawie podjęcia odpowiednich badań. Wykonano wstępne prace i pomiary, ustalono 12 nadleśnictw, na terenie których miały być prowadzone badania, założono powierzchnie obserwacyjne i poczyniono inne prace przygotowawcze. Brak jest danych czy i jak kontynuowano te badania, natomiast w cytowanym tutaj dalej opracowaniu Bolesława Szymkiewicza omawia on podobny temat, wykonywany od 1933 r. w Zakładzie Urządzania Lasu SGGW.

Z innych publikacji omawiających badania w tym zakresie można wspomnieć o opracowaniu, którego autorem jest Julian Rzóska. W pracy tej autor przedstawił stan badań hydrobiologicznych w Wielkopolsce, przytaczając ok. 200 pozycji literatury (33).

Wybrane prace hydrologiczno-leśne dotyczą kilku zagadnień, m.in. J. Tomaszewski w cytowanej już tutaj publikacji (51) oraz Stanisław Kulczyński w znanej monografii o torfowiskach Polesia (21), scharakteryzowali stosunki wodne tych torfowisk, w tym również torfowisk leśnych.

Kilka prac K. Kuźniara (22–25) (niektóre już cytowane) z Zakładu Hodowli Lasu Politechniki Lwowskiej oraz Jerzego Sarnowskiego (34,35) z Zakładu Urządzania Lasu SGGW, przedstawia wahania poziomów wody gruntowej w lasach oraz wpływ tego poziomu na tworzenie się warstwy próchnicznej oraz na przyrost i rozwój drzewostanów.

Wpływ odwodnienia na rozwój drzewostanów sosnowych analizował obszernie Bolesław Szymkiewicz (48). Było to również tematem pracy M. Mysłakowskiego (28). Pewien

związek z hydrologią leśną mają też prace: Mariana Sokołowskiego (37) o roli lasów jako czynnika przeciwpowodziowego oraz Jana Sokołowskiego, który przeprowadził krytyczną ocenę planów regulacji odcinka rzeki Warty w pobliżu cennego przyrodniczego obiektu leśnego w Czeszewie (36). Z zakresu hydrologii za najbardziej wartościowe można uznać opracowania: K. Kuźniara, J. Sarnowskiego i B. Szymkiewicza.

Zagadnienia gleboznawcze zajmowały też wiele miejsca w niektórych pracach z zakresu siedliskoznawstwa leśnego, przy czym uwzględnione tu prace omawiają w sposób kompleksowy wiele czynników charakteryzujących warunki siedliskowe określonego terenu. Można tu wymienić monografię siedliskoznawczą Nadl. Zielonka T. Włoczewskiego (57), podręcznik nauki o siedlisku leśnym K. Sucheckiego (42) i inne publikacje (13,14,20); tematyka ta była też uwzględniana w licznych pracach typologicznych, stanowiąc tam jednak z reguły wątek uboczny (np. 1,10,30).

Na zakończenie można sformułować kilka wniosków, wynikających z tych rozważań:

- Mimo że “gleboznawstwo leśne” nie było w omawianym okresie formalnie wyodrębnione (w formie wykładów, zakładów naukowych itp.), to jednak badania z tego zakresu były prowadzone dość licznie we wszystkich ośrodkach nauki leśnej w Polsce,
- Gleboznawstwem leśnym zajmowała się w zasadzie niewielka grupa osób (E. Chodzicki, L. Królikowski, K. Kuźniar, T. Włoczewski), przy czym ich zainteresowania tym zagadnieniem były trwałe (choć nie zawsze wyłączne, częściowo — tylko uboczne) i pozostawały przy zmianie miejsca pracy.
- Najsilniejszym ośrodkiem badań gleboznawczych (przynajmniej w pierwszej połowie okresu międzywojennego) był Poznań, wpłynęła na to zapewne osobowość wybitnego naukowca — prof. Feliksa Terlikowskiego, twórcy określonej szkoły naukowej w zakresie gleboznawstwa. W drugiej połowie omawianego okresu badania były rozłożone bardziej równomiernie w różnych ośrodkach.
- Publikacje gleboznawczo-leśne w omawianym okresie nie były wprawdzie liczne, ale dotyczyły w wielu wypadkach zagadnień istotnych dla gospodarki leśnej, a także stworzyły podstawy do dalszego rozwoju tej dziedziny nauk leśnych w okresie powojennym.

Literatura

1. **Alexandrowicz B.W.:** Typy drzewostanów lasów Pomorskich. Klasyfikacja i charakterystyka florystyczna dla celów gospodarczych. Toruń 1937, ss. 48.
2. **Buczowski E.:** Znaczenie runa przy ocenianiu bonitacji gleby i oznaczaniu jej sprawności pod naturalne odnowienia. Przegląd Leśniczy, 1927, listopad, s. 615–623, grudzień, s. 663–671.
3. **Chodzicki E.:** Badania mikrobiologiczne nad wpływem zmiany składu gatunkowego drzewostanów na stan gleby. (Buk w sośninach). Warszawa 1933, Kasa im. Mianowskiego, ss. 298.

4. **Chodzicki E.:** Domieszka buka w sośninach jako czynnik edaficzny na piaszczystych popiołoziemach i buroziemach dyluwialnych. Próba zastosowania badań gleboznawczych do przyczynowego wyjaśnienia zagadnień hodowlano-leśnych. Warszawa 1934, Kasa im. Minowskiego, ss. 254, tabl. 10.
5. **Chodzicki E.:** Warunki glebowe jako podstawy hodowlane w lasach niektórych okolic Jugosławii. (Na podstawie obserwacji z wycieczki naukowej). *Las Pol.*, R. 10, 1930, nr 6, s. 313–341.
6. **Chodzicki E.:** Występowanie azotobaktera a typ drzewostanu i typ gleby w P.N. Białowieży. (Streszcz. ref.). *Pamiętnik XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie 4–7.VII. 1937.* Lwów 1939 s. 215–216.
7. **Chodzicki E.:** Zagadnienie trwałości siedlisk leśnych. *Prace I Polskiego Naukowego Zjazdu Leśniczego.* Poznań 1935, s. 168–190.
8. **Dominik T.:** Badania nad mykorrhizą niektórych obcych drzew iglastych aklimatyzowanych w Polsce. *Rocz. Nauk. Roln.-Leśn.*, T. 36, 1936, z. 1, s. 84–114. — Streszcz.: *Tamże*, T. 41, 1937, s. 44–46.
9. **Dominik T.:** Zagadnienia mikorhizy w świetle historii badań. *Kosmos Ser. B*, R. 60, 1935, z. 2, s. 127–152.
10. **Dudziec K.:** Typy drzewostanów Zielonej Puszczy Kurpiowskiej. *Rocz. Nauk Roln.-Leśn.* T. 36, 1936, z. 3, s. 406–453 — Streszcz.: *Tamże*, T. 41, 1937, s. 47–50.
11. **Froehlike A.:** Znaczenie ściółki leśnej dla drzewostanów i gleby leśnej. *Przegląd Leśniczy*, 1931, nr 2, s. 56–62, nr 3, s. 116–121.
12. **Golonka Z.:** Gleby leśne majątku Bobrek koło Oświęcimia w województwie krakowskim. *Rocz. Nauk. Roln.* T. 11, 1924, z. 3, s. 361–369.
13. **Golonka Z.:** Warunki siedliskowe w zachodniej części Polesia. Na podstawie badań marszrutowych. *Rocz. Nauk Roln.-Leśn.* T. 13, 1925, s. 317–341.
14. **Golonka Z., Górski M., Terlikowski F.:** Warunki siedliskowe na granicy niżu sarmackiego i płaskowyżu podolsko-wołyńskiego, *Rocz. Nauk Roln.* T. 11, 1924, z. 3, s. 425–467.
15. **Hausbrandt J.:** Kilka spostrzeżeń nad zmianami kwasowości gleb leśnych w gospodarstwie zrębowym. *Las Pol.* R. 6, 1926, nr 8, s. 412–421, nr 9, s. 462–476.
16. **Królikowski L.:** Badania nad stosunkiem węgla do azotu w ściółkach i próchnicach gleb leśnych. Warszawa 1935, IBLP, ss. 86. IBLP, Ser. A, Rozpr. Spraw., Nr 14.
17. **Królikowski L.:** Przyczynek do metody oznaczania stopnia rozkładu ściółek leśnych. *Rocz. Nauk Roln.-Leśn.* T. 18, 1927, z. 3, s. 453–460.
18. **Królikowski L.:** Znaczenie map gleboznawczych w gospodarstwie leśnym (streszcz. ref.). *Pamiętnik XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie 4–7. VII. 1937,* Lwów 1939, s. 201.

19. **Krzemieniewska H.:** Przyczynek do znajomości mikobakterii i śluzowców boru sosnowego. Spraw. Komis. Fizjogr. PAU T. 67, 1932, Kraków 1933, s. 121–145.
20. **Kucharski S.:** Zmiana warunków siedliskowych i szaty roślinnej ze zmianą terenu prostopadle do rzeki Hwoźnej w Nadleśnictwie Rezerwat w Puszczy Białowieskiej. Roczn. Nauk Roln.-Leśn. T. 15, 1926, z. 2, s. 371–388.
21. **Kulczyński S.:** Torfowiska Polesia. T. 1, Kraków 1939, ss. 394, tabl. 45, mapa 1; T. 2, Kraków 1940, ss. VIII, 395–777, tabl. 12 (PAU, Prace Rolniczo-Leśne, Nr 37).
22. **Kuźniar K.:** Przyczynek do poznania wahań poziomów wody gruntowej w lasach Puszczy Sandomierskiej. Sylwan Ser. A R. 56, 1938, nr 3/4, s. 140–155.
23. **Kuźniar K.:** Wahań poziomów wody w głębszej na rozmaitych typach gleb w Puszczy Sandomierskiej. (Streszcz. ref.). Pamiętnik XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich... Lwów 1939, s. 211.
24. **Kuźniar K.:** Wpływ mechanicznego składu gleby, poziomu wody w głębszej oraz zawartości próchnicy na wzrost drzewostanów sosnowych w Puszczy Sandomierskiej. Sylwan Ser. A, R. 53, 1935, nr 4, s. 141–179.
25. **Kuźniar K.:** Wpływ poziomu wody w głębszej na tworzenie się warstwy próchnicznej w Puszczy Sandomierskiej. (Streszcz. ref.). Pamiętnik XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. Lwów 1939, s. 216.
26. **Łoziński W.:** Gleby boru niepołomickiego. Kraków 1935, PAU, ss. 21. PAU, Prace Rolniczo-Leśne, Nr 17.
27. **Łoziński W.:** Gleby leśne podgórza Wschodnich Karpat. Kraków 1934, PAU, ss. 44, PAU, Prace Rolniczo-Leśne, Nr 12.
28. **Mysłakowski K.:** Niektóre dane dotyczące wpływu odwodnienia na porost drzewostanów. Odb.: Inżynieria Rolna R. 4, 1929, nr 2, s. 57–75.
29. **Něrmce A. Kvapil K.:** Badania niektórych fizykalnych właściwości gleb leśnych oraz wpływ ich na kwasowość gleby. Przegląd Leśniczy 1927., czerwiec, s. 314–325, lipiec, s. 392–399 (brak dok.).
30. **Niedziałkowski W.:** Monografia fitogeograficzno-leśna rezerwatów jodłowych w Nadleśnictwie Państwowym Łuków ze szczególnym uwzględnieniem stosunków typologicznych. Warszawa 1935. IBLP, ss. 274, tabl. 21, IBLP, Ser. A, Rozpr. Spraw., Nr 13.
31. **Płoński W.:** Uprawy leśne na gruntach porolnych. Sylwan R. 48, 1930, nr 1, s. 1–8.
32. **Pruchnik J.:** Sprawozdanie z czynności Biura Melioracji Polesia za lata 1931–1932. W.: Postępy prac przy melioracji Polesia. Brześć nad Bugiem 1933 s. III–XXII (s. XXI).
33. **Rzóska J.:** Stan badań hydrobiologicznych w Wielkopolsce w chwili obecnej (najważniejsze zagadnienia na przyszłość). Wydawn. Okręg. Kom. Ochr. Przyr. w Poznaniu. z. 6, 1936, s. 89–110.

34. **Sarnowski J.:** Zależność rozwoju drzewostanów sosnowych od stopnia zabagnienia. Prace I-go Polskiego Naukowego Zjazdu Leśniczego. Poznań 1935, s. 265–300.
35. **Sarnowski J.:** Zależność rozwoju i przyrostu różnych typów drzewostanu sosnowego od stopnia zabagnienia. Kraków 1934, PAU, ss.42, PAU, Prace Rolniczo-Leśne, Nr 11.
36. **Sokołowski J.:** Zagrożone lasy w Czeszewie. Ochr. Przyr. R. 16, 1936; s. 113–123.
37. **Sokołowski M.:** Ochrona lasów, kosodrzewiny i hal, jako środek zaradczy przeciw powodziom. Wilno (1934) ss. 11 — Odb.: Wszechświat 1934, nr 4.
38. **Sokołowski M.** Zalesianie nieużytków na Węgrzech na podstawach glebowych i fitosocjologicznych. (Na marginesie X Kongresu Międzynarodowego Związku Leśnych Zakładów Badawczych na Węgrzech w roku 1936). Sylwan Ser. B, R. 55, 1937, nr 3/4, s. 49–60.
39. **Stelmach M.:** Die Regulation der Substratacidität durch zwei Torfmose (*Sphagnum recurvum* P. Beauv. und *Sph. cymbifolium* Ehrh.) Bull. Int. Acad. Pol. Sc. Lettres. Cl. et Nat. Ser. B. Sc. Nat. 1926, nr 5/6, s. 315–327.
40. **Suchecki K.:** Badania nad znaczeniem runa w hodowli lasu. Sylwan R. 47, 1929, nr 5, s. 378–417.
41. **Suchecki K.:** Kilka uwag o znaczeniu cząstek gleby przy określaniu jej wartości siedliskowej. Sylwan R, 51, 1933, nr 10/12, s. 281–284, R. 52, 1934, nr 4/5, s. 111–122.
42. **Suchecki K.:** Wykład nauki o siedlisku leśnym. Lwów 1935, Koło Studentów Inżynierii Lasowej, ss. 218.
43. **Swederski W.:** Studia nad glebami górskimi w Karpatach Wschodnich Cz. I. Gleby północno-zachodniej części pasma Czarnohory. Pamiętnik Państw. Inst. Nauk. Gospod. Wojsk. w Puławach T. 12 z. 1, Puławy 1931, s. 115–154, Rozprawa nr 180.
44. **Swederski W.:** Studia nad glebami górskimi w Karpatach Wschodnich. Cz. 4, Badania nad składem próchnicy oraz stosunkiem C:N w różnych typach gleb górskich. Pamiętnik Państw. Inst. Nauk. Gospod. Wiejsk. w Puławach T. 14, Puławy 1933, s. 235–242. Rozprawa nr 216.
45. **Szymański B.:** Kierunki i wyniki badań naukowych w dziedzinie leśnictwa w piśmiennictwie okresu międzywojennego (1918–1939) w Polsce. Maszynopis. Warszawa 1970 ss. 352 — Streszcz. Zesz. Nauk. SGGW Ser. Hist. z. 9, 1972, s. 137–161. — Opubl. z pominięciem niektórych części pracy pt. Badania naukowe z zakresu leśnictwa w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939). Zarys problematyki i bibliografia ważniejszych prac. Prace IBL 1975 nr 491 ss. 187, 1694 poz. bibl.
46. **Szymański B.:** Polskie piśmiennictwo naukowe z dziedziny leśnictwa w okresie międzywojennym (1918–1939). Studia Mat. Dziej. Nauki Pol. Ser. B. z. 25, 1975 s. 163–189.

47. **Szymański B., Markowski S.:** Wykaz stopni i tytułów naukowych nadanych w dziedzinie leśnictwa i drzewnictwa polskiego w latach 1918–1964. Warszawa 1966, PWRiL, ss. 86. Polskie Towarzystwo Leśne.
48. **Szymkiewicz B.:** Wpływ odwodnienia na rozwój drzewostanów sosnowych. Doświadczalnictwo Leśne T. 4. 1938, s. 51–92.
49. **Terlikowski F.:** Szkic profilu glebowego Lachowicze-Łachwa-Prypeć. Roczn. Nauk Roln. T. 9, 1923, z. 1, s. 66–89.
50. **Terlikowski F., Włoczewski T.:** Krzywe miareczkowania i działanie regulujące gleb. Roczn. Nauk. Roln. T. 13, 1925, z. 3, s. 602–623.
51. **Tomaszewski J.:** Charakterystyka i podział torfowisk poleskich pod względem stosunków wodnych oraz składu masy torfowej. Streszcz. Roczn. Nauk Roln.-Leśn. Tr. 43, 1937, s. 313–315.
52. **Tomaszewski J.:** Gleby błotne Polesia. W: Materiały do poznania gleb polskich. T. 4, Puławy 1938, s. 1–192, — Odb.: Puławy 1935, ss. 192.
53. **Tomaszewski J.:** Powstawanie i własności wody gruntowej w piaskach wydmy. Pamiętnik Państw. Inst. Nauk. Gospod. Wiejsk. w Puławach T. 7, Cz. 1, Kraków 1926, s. 180–204.
54. **Wąsowicz T.:** Badania nad glebami górskimi. Kraków 1933, PAU, ss. 46, PAU, Prace Rolniczo-Leśne, Nr 7.
55. **Włoczewski T.:** Analizy dwóch profilów glebowych rozwijających się na glinach morenowych pod Poznaniem. Roczn. Nauk Roln. T. 13, 1925, z. 2, s. 351–357.
56. **Włoczewski T.:** Studia nad odczynem gleb. Roczn. Nauk. Roln.-Leśn. T. 15, 1926, z. 1, s. 249–260.
57. **Włoczewski T.:** Warunki siedliskowe nadleśnictwa Zielonki. Roczn. Nauk. Roln. Leśn. T. 18, 1927, z. 2, s. 181–192, T. 19, 1928, z. 2, s. 161–170, T. 20, 1928, z. 2, s. 291–300, T. 23, 1930, z. 2, s. 173–224.
58. **Włoczewski T.:** Zmiany odczynu gleb leśnych w okresie rocznym. Sylwan R. 46, 1928, nr 2, s. 73–83.
59. **Włodek J., Strzemiński K.:** Stężenie jonów wodorowych w glebach Doliny Chochołowskiej a zespoły roślinne. Roczn. Nauk Roln.-Leśn. T. 15, 1926, z. 2, s. 321–338.
60. **Włodek J., Strzemiński K.:** Untersuchung über die Beziehungen zwischen den Pflanzenassoziationen und der Wasserstoff — Ionen — Konzentration in den Böden des Chochołowska — Tales (Tatra, Polen). Bull. Int. Acad. Pol. Sc. Lettres. Cl. Sc. Math. et Nat. Ser. B, Sc. Nat. 1924, nr 9/10, wyd. 1925, s. 787–834.